

יש אומרים שאין איסור אלא כששוכב וקדקדו למטה אלא שמטה מעט על צדו, אבל כששוכב על צדו ממש מותר. ויש אוסרים אף באופן זה מלבד בבעל בשר או כגון שכבר פשט בגדיו, שלא הטריחוהו לחזור וללבושן (עפ"י תר"י להלן כד.).

ו. תניא סומכוס אומר: כל המאריך באחד – מאריכים לו ימיו ושנותיו. א"ר אחא בר יעקב: ובדלי"ת. ויזהר שלא לחטוף החי"ת (רב אשי. יש ראשונים שכתבו להאריך מעט בחי"ת, כדי להמליך בשמים ובארץ. ויש חולקים). רבי ירמיה ישב לפני רבי חייא בר אבא, והיה מאריך הרבה ב'אחד'. אמר לו: כיון שהמלכתו למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים, שוב אינך צריך.

בפוסקים מובא המלכת ה' בשמים ובארץ, ולא הזכיר 'שבעה רקיעים', ואין לחשוב כן אלא 'בשמים ובארץ' סתם, שמלבד שמנין הרקיעים אינו מוסכם, גם הלא יש מציאות למעלה מהרקיעים ולמטה, ועל כן יתכוין רק בשמים ובארץ שזה כולל כל מה שלמעלה ומה שלמטה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה ה,ב. יצוין שבכמה ספרים מוזכרת כוונת 'שבעה רקיעים' בק"ש, כגון בספרי הח"ח. וע' גם נתיבות שלום ואתחנן ועוד).

דפים יג – יד

כ. מהם דיני הפסק לשאילת שלום והשבתו –

א. בקריאת שמע וברכותיה.

ב. בקריאת הלל ומגילה.

א. בקריאת שמע וברכותיה, באמצע הפרק; לדברי רבי מאיר, שואל מפני היראה, ואין צריך לומר שמשיב לו. ולדברי רבי יהודה, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד.

בין הפרקים; לר"מ, שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר שמשיב. לרבי יהודה, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם.

א. 'מפני היראה' – פרש"י: מאדם שהוא ירא מפניו שמה ירגנו. והרא"ש רשב"א וטושו"ע כתבו שגם אביו או רבו בכלל 'מפני היראה'.

ב. הלכה כר' יהודה. וכתבו אחרונים שעתה אין אנו נוהגים לשאול בשלום בעת התפילה, וכיון שכן אם אינו שואל או משיב, לא ייראה הדבר כולזול ופגיעה בכבוד, הלכך אין לשאול ולהשיב מפני הכבוד והיראה, מלבד בחשש סכנה, שאז מפסיק גם בפסוק 'שמע ישראל'.

ג. בכל מקום שאסור להפסיק – אין חילוק בין לשון הקדש לשאר לשונות (תוס' ועוד).

ד. כתבו התוס' שעניית קדיש וקדושה לא גרעה מהשבת שלום מפני הכבוד, שלהלכה מותרת אפילו באמצע הפרק. וכן נהג רבנו תם. וכן נוטה דעת רבנו יונה, ולזה הסכים הרא"ש. ויש חולקים וסוברים כיון שעוסק בשבחו של מקום, אין לו להפסיק בעבור שבח אחר. כן דעת הר"מ מרוטנבורג ועוד.

ולענין עניית 'ברכו' – השו"ע (ג,סו) כתב שעונים.

ולענין ברכת רעמים וברקים – מחלוקת האחרונים.

עניית 'מודים' – כתב בתרומת הדשן (ב) שיש לענות. ופסקו אחרונים (סו,ג) שאין לומר אלא תיבות 'מודים אנחנו לך'.

יש מי שצדד שכל מה שדנו הפוסקים להפסיק לענית קדיש וקדושה – אין זה בדרך חיוב אלא רשות, משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ע' שו"ת יביע אומר ח"א ה,ז. ולכאורה פשוט דברי

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ברכות

הפוסקים אין מורה כן. וגם נראה שמוכח מגמרא להלן כא: שפוסק לענית איש"ר אפילו עוסק במעשה מרכבה, ומשמע שם שחיוב הוא. ע"ש. גם אילו היה כאן ענין 'עוסק במצוה...' הלא י"א שאיסור יש להפסיק ולעבור למצוה אחרת. ולכן נראה לכאורה שכאן חייב להפסיק ולענות מפני שהימנעותו מענייה עם הציבור נדמית כולוול).

- ה. בפסוק ראשון של קריאת שמע, וכן ב'ברוך שם' – בכל אופן אין להפסיק.
ויש אומרים שבאמצע פסוק לעולם אין להפסיק אלא בגמר ענין (עפ"י משנ"ב. ומחלוקת היא בירושלמי האם כשהתירו להפסיק באמצע הפרק, אף באמצע פסוק התירו).
ו. מותר להפסיק מפני הפסד ממון אפילו באמצע הפרק, מלבד בפסוק 'שמע ישראל' וב'ברוך שם' (עפ"י משנ"ב).
ז. גם נכרי נכבד הרי זה בכלל 'מפני הכבוד' (עפ"י 'התעוררות תשובה' קעה. וע' מגדים חדשים).

[הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יורה באצבעותיו. והעושה כן עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב. ודוקא בפרק ראשון אבל בפרק שני מותר לרמוז במקום הצורך (עפ"י יומא יט:). ויש מן הפוסקים מחמירים אף בפרק שני, אבל לדבר מצוה ודאי מותר (ע' משנ"ב סג סק"ח)].

- ב. רבי חייא אמר: פוסק בהלל ובמגילה, ואין בכך כלום. רבה אמר: ימים שגומרים בהם את ההלל – בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק. ימים שאין גומרים בהם ההלל – אפילו באמצע הפרק פוסק.
א. הלכה כרבה. וכתבו ראשונים שלא התירו להפסיק אלא מפני הכבוד, ואפילו בין הפרקים (עפ"י רא"ש; פר"ח, מובא במשנ"ב תכב סק"ב. ועתה אין נוהגים להפסיק כלל, כנ"ל לענין ק"ש). ויש מקלים להפסיק בכל דבר שיש בו צורך קצת (עפ"י מ"מ ולח"מ בדעת הרמב"ם, חנוכה ג, ט).
ב. באמצע הפרק שאינו פוסק בימים שגומרים את ההלל, נחלקו הראשונים האם לא יפסיק כלל, שאין להפסיק בשבחו של מקום (תר"י), או מותר לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, כדין אמצע הפרק שבקריאת שמע (רא"ש; טשו"ע תפח, א רמ"א שם ובס"ל תכב).
ג. כשאמרו פוסק – אעפ"י שברך על ההלל, שאם לא ברך – ודאי אין לחוש להפסק (תוס'). ויש סוברים שאף בלא ברכה יש לחוש להפסק, ואינו כקורא פרקי תהלים בעלמא, משום פרסום הנס (עפ"י תר"י. וכן כתב בבאה"ל תכב, ד בדעת השו"ע).
ד. יש אומרים ש'מן המצר' ראש פרק הוא (עפ"י אבודרהם; א"ר ומשנ"ב תפח). ויש אומרים שאין זה ראש פרק אלא 'הודו לה' כי טוב' (רד"ק, מובא באבודרהם וב"י).
'לא לנו', מבואר בפוסקים שתחילת פרק הוא. ויש מי שכתב שהוא סוף פרק המתחיל ב'בצאת ישראל' (עפ"י סידור רס"ג, רד"ק תהלים קטו).

דף יד

- כא. א. מה דינה של טעימה לענין הצרכת ברכה לפנייה, ולענין השרוי בתענית?
ב. האם מותר ליתן שלום לחברו קודם תפילת שחרית?
ג. מה דין עשיית חפציו ויציאה לדרך קודם התפילה?
ד. החופר כוך למת – האם חייב בקריאת שמע, בתפילה ובשאר מצוות?

- א. הסיקו שמתעמת (= טעימה לבדיקת המאכל, לידע אם טעון תבלין וכד') אינה טעונה ברכה.
- א. פרש ר"ח: דוקא כשטועם ופולט אבל בבולע – טעון ברכה (וכן הביא הערוך בשם גאון, וכן הובא ברא"ש. וכן משמע בהשגות הראב"ד על המאור להלן לה).
 ויש חולקים וסוברים שמדובר בגמרא כשטועם ובולע (כן משמע שיטת הרי"ף והרמב"ם. וע' שו"ת חות יאיר קס), ובאופן זה כשטועם ובולע יותר מכדי רביעית [וי"א כזית באוכלין] – מברך עליו [ואין טעימת שתי קדירות מצטרפות. באה"ל]. ואולם כשפולט, הסכימו הפוסקים [דלא כדעת ה'אהל מועד'] שאין חילוק אם טועם כמות קטנה או גדולה, שהרי אינו נהנה במעיו (ערא"ש וטשו"ע רי).
 וכיון שהדבר מוטל בספק, הלכך הרוצה לטעום בבליעה, טוב ליהורר לכתחילה שיתכוין ליהנות בתורת אכילה, ויברך עליו (עפ"י חיי אדם מט,ה. והביאו המשנ"ב סו"י רי. ואולם בשעה"צ (אות ל) חכך בדבר. וכתב באג"מ (או"ח עט) שיש להורות כהח"א ולא כספק השעה"צ. ויש שהבינו שהשעה"צ לא נסתפק אלא בטועם ופולט וגם נתכוין להנאה).
 ב. האחרונים מצדדים שגם אם טועם המאכל לאחר הבישול, לידע אם הוא טוב, וכבר אי אפשר לתקנו – בכלל טעימה היא ולא אכילה (מובא במשנ"ב רי סק"ג מא"ר ופמ"ג. ואילו המג"א (סק"ו) דייק מרש"י שבכלל אכילה הוא).

השרוי בתענית – טועם ואין בכך כלום. עד כמה – עד כדי רביעית (הלוג. רש"י).

- א. לפירוש ר"ח, דוקא בפולט מותר, כנ"ל.
 ב. כתבו התוס': משמע דוקא בתענית יחיד, שלא קיבל עליו איסור אלא אכילה ושתיה ולא טעימה, אבל בתענית שבכתוב – טעימה אסורה. וכתבו הפוסקים שביום הכיפורים ותשעה באב אסור לטעום בכל אופן. ונהגו כדעת המחמירים בכל ארבע התעניות, אך לא בשאר תעניות ציבור. ובמקום סעודת מצוה שמבשלים לצורך הלילה, יש לסמוך על המקלין בארבע תעניות, לטעום מעט ולפלוט, חוץ מתשעה באב.
 וכן במקום צער יש להתיר רחיצת הפה במים בתענית ציבור, רק שיזהר לכופף ראשו למטה, שלא יבלע לתוך גרונו. ואפילו בתשעה באב יש להתיר במקום צער גדול, אך ביום הכיפורים יש להחמיר גם בזה (עפ"י משנ"ב).

- ב. אמר רב: כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל – כאילו עשאו במה (חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא). ופרש ר' אבא: במשכים לפתחו, אבל פגעו באקראי מותר.
 יש אומרים שלא אסרו אלא אמירת 'שלום' מפני שהוא שמו של הקב"ה, אך לא אמירת 'בוקר טוב' וכדומה. וי"א שגם בכגון זה אסור, אם הליכתו אינה אלא בשביל להקביל פניו קודם התפילה (עפ"י תר"י).
 ויש מחמירים אפילו כשפגעו בדרך, לא יאמר לו 'שלום' אלא ברכה אחרת [ופרשו 'במשכים לפתחו' – אותו שהתפלל כבר משכים לפתחו של זה שלא התפלל. ויש גרסאות נוספות בגמרא. ע' רשב"א וריטב"א ועוד]. ואם אמר מקצת הברכות – מותר. וכן אם חברו שואל בשלומו – מותר להשיב בכל ענין (עפ"י פוסקים).

- ג. אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן: אסור לו לאדם לעשות חפציו (ברי"ף הגרסא: לצאת לדרך) קודם שיתפלל; כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך – הקב"ה עושה לו חפציו (צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו).

שאלות ותשובות לטיכום מסכת ברכות

א. רחיצת כל הגוף לפני התפילה – מותרת, אם משום שהיא נחשבת כהכנה לתפילה (מהגר"מ פיינשטיין), או משום ביטול תורה – אם יוצרך לדחות הרחיצה לאחר מכן (מהגר"ח"פ שיינברג), או משום, ובאופן, שמעמיד שומר (מהגר"ש אלישיב). ויש מחמירים ברחיצה בסבון (בשם הגרש"ז אויערבך. ע' הליכות שלמה ח"א).

והוא הדין לגילוח, יש מתירים מהטעמים הנזכרים. והגר"מ"פ מסופק בזה. וכן לענין התעמלות קודם התפילה, הגר"ח"ש והגר"ש"א התירו מאותם טעמים. והגר"מ"פ נסתפק (עפ"י ספר דברי חכמים. ומסתבר שמדובר בתרגילים קלים ולא בשיהוי זמן. גם יתכן שהתר רחיצה והתעמלות באופן שמועיל לתפילה, ליישב דעתו ולהתעורר). ובשו"ת אור לציון (לגר"ב"צ אבא שאול. ח"ב ז, ט) הורה שגילוח אסור משהגיע זמן תפילת שחרית, שבכלל 'עשיית הפציו' הוא.

ב. לכאורה יש צד לומר שאם ממתין כדי להתפלל בציבור, הרי זה נחשב כאילו לא הגיע זמן התפילה לענין התעסקות בשאר דברים [ועכ"פ אפשר שבמנחה וערבית כן הוא] (ע' מנחת שלמה ח"ב ד, לה. וכ"כ פוסקים לענין לימוד קודם התפילה, שאף לשיטת רש"י מותר הדבר באופן זה. ע' במובא לעיל ה-1).

ד. החופר כוך למת – פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפלין ומכל מצות האמורות בתורה. ואפילו בשעה שנח מעט, נקרא גם כן 'עוסק במצוה' ופטור. (פוסקים).
שנים החופרים ומתחלפים ביניהם, זה חופר וזה עולה וקורא.
ודוקא כוך קטן, אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד – פטורים (עפ"י יו"ד שס"א, א).

כב. א. אלו הן בין הפרקים, בקריאת שמע וברכותיה?

ב. הסומך 'אמת' ל'ה' אלקיכם – האם חוזר ואומר 'אמת' אם לאו?

ג. האם פרשת ציצת נאמרת בלילות?

ד. למה קדמה 'שמע' ו'היה אם שמוע', ו'היה אם שמוע' ל'יאמר'?

ה. האם יש להניח תפלין לפני קריאת שמע או לאחריה?

א. אלו הן בין הפרקים: בין ברכה ראשונה לשניה (בין ברכות שלפניה. בין בערבית בשתיים שלאחריה. עפ"י פוסקים), בין שניה ל'שמע', בין 'שמע' ל'היה אם שמוע', בין 'היה אם שמוע' ל'יאמר', בין 'יאמר' ל'אמת ויצייב / ואמונה' (עפ"י מג"א ומשנ"ב). רבי יהודה אומר: בין 'יאמר' ל'אמת ויצייב' לא יפסיק. וכן פסק רבי יוחנן – על שם ו'ה' אלקים אמת.

יש אומרים שבין 'ה' אלקיכם' ל'אמת' דינו כבאמצע הפרק, וי"א שלא יפסיק כלל ביניהם.

ב. הסומך 'אמת' ל'ה' אלקיכם' (כדעת רבי יהודה. ושהה לאחר 'אמת' כגון שהמתין לשליח ציבור. ראשונים); רבי אבהו אמר רבי יוחנן: חוזר ואומר 'אמת'. רבה אמר: אינו חוזר.

וכן הלכה. ואם חוזר ואמר – אין משתיקין אותו, כל שלא אמר 'אמת אמת' ברצף (פוסקים).

ג. אמר רב כהנא אמר רב: אינו צריך לומר פרשת ציצת בלילה, אבל אם התחיל – גומר.

מהי 'התחלה' לענין זה; רב שמואל בר יצחק אמר רב: דבר אל בני ישראל אינה התחלה. ואמרת אלהם – התחלה. במערבא סברו (כהסבר רב פפא) שגם ואמרת אלהם אינה נחשבת התחלה, עד שלא אמר ועשו

להם ציצת. וכן נהגו שם, לומר בערבית: דבר... ואמרת אלהם אני ה' אלקיכם אמת. אמר אביי: הלכך אנו מתחילים כמו שהתחילו במערבא, וכיון שמתחילים – גומרים את כולה, כי קיימא לן [שלא כבני מערבא] שזה נחשב 'התחלה' והרי אם התחיל גומר.

אמר רב חייא אמר רב: אם לא אמר ה' אלקיכם (כגון שלא התחיל כלל פרשת ציצית) – אינו צריך לומר 'אמת'. ואעפ"י שצריך להזכיר יציאת מצרים בלילה (כדברי ראב"ע), יאמר כך: מודים אנחנו לך ה' א' שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך (מי כמוכה...!). רש"י וראב"ד. ועריטב"א.

ד. אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה 'שמע' ל'והיה אם שמוע' – כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ מקבל עליו עול מצות. 'והיה אם שמוע' ל'ויאמר' – ש'והיה א"ש' נוהג בין ביום ובין בלילה, 'ויאמר' אינו נוהג אלא ביום בלבד. (וגם לדעת הסובר ציצית – חובת כלי, אין חייב אלא בגד המיועד ליום ולא המיועד ללילה. ראשונים).

טעם נוסף שנינו בברייתא בשם רבי שמעון בן יוחי: בדין הוא שתקדם 'שמע' שיש בה ללמוד וללמד ולעשות (ודברת בס; ושנת לבניך; וקשרתם...). ל'והיה אם שמוע' שיש בה ללמד ולעשות (ולמדתם אתם את בניכם; וקשרתם), ולבסוף 'ויאמר' שיש בה לעשות בלבד (ועשו להם ציצת).

ה. הסיקו שצריך להניח תפלין תחילה ולקרוא בהן קריאת שמע. ואמר עולא: כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: כאילו הקריב עולה בלא מנחה, זבח בלא נסכים.

וכך היה נוהג רב: משכים קום, נוטל ידיו, מברך (ברכות התורה), שונה לתלמידים פרקם, מניח תפלין וקורא קריאת שמע. וסיפרו שפעם אחת נתאחר השליח מלהביא לו תפיליו, וקרא ק"ש ורק אח"כ הניח תפלין והתפלל. [ובירושלמי (ב,ג) נקטו שלדברי רב קורא את שמע ואחר כך לובש תפיליו, שיקבל עליו מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצוות].

א. כתבו הפוסקים שאין נחשב כמעיד עדות שקר אלא אם נמנע מלהניח במזיד, אבל אם הוא בדרך או שאינו יכול להניח עתה מחמת הקור – אין לאחר זמן קריאת שמע בשביל כך. ואם יש לו תפלה אחת – יניח אותה ויקרא ק"ש (פוסקים).

ב. החושש שאם ימתין לתפלין אולי יעבור זמן ק"ש או תפילה – יקרא או יתפלל ללא תפלין ואחר כך כשבאו לידו יניחן מיד, ויאמר איזה מזמור וכדו'.

וגדולה מזו, יש להוכיח מהמשנה להלן (כב) שעדיף להתפלל ק"ש בזמנה סמוך להנף החמה, הגם שאין לו תפלין בעת ההיא [עכ"פ למי שרגיל בתפילה כותיקין] (עפ"י באור הלכה נח ד"ה ומצוה; שו"ת אור לציון ח"ב ו,ג. ואולם נראה שאין הדבר מוסכם. ע' בשו"ת יביע אומר ח"א ד).

ג. מי שיהיו לו תפלין מזומנות רק לאחר תפילת הציבור, הכרעת המשנ"ב היא שמוטב להפסיד תפלה בצבור כדי לקרוא ק"ש ולהתפלל בתפלין. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב קו,ד) כתב שיש לסמוך על הסוברים שאין משום 'מעיד עדות שקר' כשמניח התפלין לאחר שעה. ויש מחמירים (וכן דעת כמה פוסקים, לסמוך על הסוברים שאין משום 'מעיד עדות שקר' כל שמניחם לאחר זמן וקורא עמהם ק"ש או מתפלל. ע' ליקוטי מהרי"ח (סדר היום); יביע אומר ח"א ד).

ד. התוס' נסתפקו לומר שמא באופן שהביאו לו תפלין לאחר הקריאה ומניחן קודם תפילת שמונה עשרה, אין לו לברך עליהן אלא לאחר התפילה, משום הפסק בברכות ק"ש.

ה. מי ששעתו דחוקה לו ומקדים להתפלל לפני שהגיע זמן 'משיכיר את חברו' – יאמר הזמירות לפני זמן הנחת תפלין, ויניח בברכה בין 'ישתבח' ל'יוצר' כשכבר הגיע זמן 'משיכיר את חברו בריחוק ד' אמות' (עפ"י באור הלכה נח ד"ה זמן).

והוא הדין למי שהניח תפלין קודם אור היום ולא ברך, והתחיל להתפלל – מברך עליהם לאחר 'ישתבח' אם כבר האיר היום (אגרות משה אר"ח ח"ד ז). ובשו"ת החיים והשלום (להג"ר חיים כאשר. סי' טו) כתב שנהגו לברך אחר התפלה, ועדיף לעשות כמו שנהגו. ומ"מ אין לעשות כן אלא בשעת הדחק.

ו. הנהוג להניח תפלין בחול המועד, ובא למקום שאין מניחים; כתב הגר"ח ברלין בתשובה (נדפסה באבן ציון עמ' שיד) שיתפלל ביחידות בביתו עם תפלין. ובסברא לכא' יש צד לומר שבחזו"מ אין טעם דמעיד עדות שקר, שהרי הרבה דעות פוטרות, על כן גם לפי מנהגו שמניח, אין נראה כמעיד שקר. וא"כ יוכל להתפלל בציבור ללא תפלין ויניח אח"כ בביתו.

ז. חתן ושושיבניו, יש אומרים הואיל ובזמן הזה חייבים הם בקריאת שמע ובתפילה, חייבים גם בתפלין שלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו (שו"ת הרמ"א קלב. וכן נתפשט המנהג – כמובא במשנ"ב סק"ב). ויש שכתבו לחלוק הואיל והם פטורים מהתפלין אין נחשבים כמעידים עדות שקר, וכלילות ושבתות (עפ"י מגן אברהם לח סק"ז).

דף טו

כג. א. איזוהי קבלת מלכות שמים שלמה?

ב. האם צריך לרחוץ ידיו לק"ש ולתפילה במים? והאם צריך לחזור אחריהם? ומה דינו של מי שאין לו מים?

א. אמר רבי יוחנן: הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה – ייפנה ויטול ידיו ויניח תפלין ויקרא קריאת שמע ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה. והעושה כן כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן (ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחד ה'. והוסיף רבא: כאילו טבל, שנאמר ארחץ ולא 'ארחץ כפי').
יש סמכו מכאן לענין בעל קרי שאינו צריך טבילה לק"ש, אלא כיון שנטל ידיו כאילו טבל (ע' ראב"ד על הרי"ף להלן כא).

[הזהירו חכמים (שבת קט). שלא ליגע בפה, בעינים ובשאר נקבי הגוף קודם נטילת ידים שחרית. וצריך לרחוץ שלש פעמים – משום סכנה].

ב. לכתחילה צריך ליטול ידיו במים (בכל התפילות. פוסקים). ומי שאין לו מים לרחוץ ידיו – יקנחן בכל דבר המנקה, כגון בעפר בצרור או בקיסמית (ארחץ בנקיון).

רב חסדא הקפיד וגינה את המחזור אחר מים בהגיע זמן התפילה, שמא בתוך כך יעבור הזמן. לפי גרסתנו (וכ"ה ברי"ף. וכן פסק בשלחן ערוך), אין הדברים אמורים אלא לקריאת שמע, אבל לתפילה יש לחזור עד פרסה מלפניו, כשהולך בדרך, ועד מיל לאחריו (והוא הדין לנמצא בביתו, אינו חייב לחזור יותר ממיל).

התוס' כתבו שאין חילוק בין ק"ש לתפילה, ובשניהם אין לחזור. ואפילו לדעה ראשונה אם חושש שיעבור הזמן אסור להמתין על מים (פוסקים). ואם ע"י שיחזור אחר מים יש חשש שיפסיד תפילה בציבור – כתב הב"ח שאינו צריך לחזור, אלא ינקה ידיו בשאר דברים.

ויש שכתבו שלתפילה יש לחזור ד' מילין לפניו גם אם יעבור זמן התפילה, הואיל ובקשת